

ons Erfgoed

i.s.m. Gen. Ver. Prometheus

Genealogie en familiegeschiedenis

13e jrg. nr. 1, januari-februari 2005

ISSN: 0929-0400

De vredegerichten in Noord-Holland, 1811-1838

Drs. Annabella Meddens-van Borselen

De archieven van de vredegerichten worden zelden geraadpleegd, omdat ze bij de bezoekers van archieven nog onbekend zijn. Dat is jammer want ze hebben de genealoog veel informatie te bieden. In het Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem is een groep vrijwilligers bezig om een naamindex te maken op de akten van de vredegerichten. De index op het Vredegericht van Haarlem is gereed. De index is niet alleen op de studiezaal van het Rijksarchief te raadplegen, maar ook via de website van het Rijksarchief, bij onderzoek, online personen zoeken.

Rechterlijke organisatie 1811-1838

Na de inlijving van Nederland bij Frankrijk werd in 1811 een geheel nieuwe rechterlijke organisatie ingevoerd.

Voor het eerst kwam er een eenheid van rechtspraak in heel Nederland. Voor de berechting van misdrijven werden de Hoven van Assisen ingesteld. De Rechtbanken van eerste aanleg behandelden beroepszaken van lagere rechtbanken, civielrechtelijke zaken als echtscheidingen en geschillen en misdrijven waarop maximaal vijf jaar gevangenisstraf stond, zoals diefstal, mishandeling en bedelarij. Tot slot waren er de rechtbanken van politie en vredegerichten in. De politierechters behandelden eenvoudige wetsovertredingen (schuldpartijen, burenruzies, ordeverstoringen, wangedrag), waarop kleine boetes stonden of waarvoor een paar dagen gevangenisstraf werd gegeven. De naam van het vredegericht is in 1838 gewijzigd in kantongerecht.

Wat deden vrederechters?

De vrederechters deden onder andere uitspraken in zakelijke geschillen. Ze probeerden regelingen te treffen tussen mensen die een geschil hadden over betaling of leverantie van goederen, om te voorkomen dat ze naar de rechtbank zouden stappen. De belangrijkste taak van de vrederechters was het regelen van familiezaken zoals voogdij over minderjarige (half)wezen. Bij het overlijden van een vader of moeder van minderjarige kinderen werd een familieraad bijeengeroepen bestaande uit familieleden van moeders en vaders kant. Bij het ontbreken van naaste familieleden werden bekenden en burens opgeroepen om een voogd over de kinderen aan te wijzen. Een familieraad werd niet alleen voor voogdijzaken bijeengeroepen. Familie en bekenden werden ook opgetrommeld voor het onder curatele stellen van krankzinnigen, dronkaards en handelingsonbekwame personen. De vrederechters stelden ook zogenaamde 'akten van emancipatie' op, waarbij minderjarigen handelingsbekwaam (meerderjarig) werden verklaard om bijvoorbeeld een eigen zaak te kunnen opzetten.

Veelvuldig komen ook akten van bekendheid voor van mensen waarvan de doopakte verloren is gegaan of ontbreekt of foutief is opgesteld. De vrederechters handelden bepaalde ambtelijke formaliteiten bij nalatenschappen af en zo zijn in het archief vele boedelbeschrijvingen van overleden Noord-Hollanders te vinden. Zij zorgden voor de verzegeling en ontzegeling van boedels bij overlijden. In sommige vredegerichten ko-

men veel verklaringen voor die naar aanleiding van een scheepsramp zijn opgesteld. Een enkele keer handelde het vredegerecht ook een faillissement af, waarbij inventariseren van winkels werden opgemaakt. Om een idee te geven wat voor akten er in de vrederechten voorkomen, volgen hieronder enkele voorbeelden.

Akten van bekendheid

Vrederechters waren verantwoordelijk voor het opmaken van zogenaamde 'akten van bekendheid', waarin getuigen verklaren dat zij de betrokkene kennen. Zulke akten moesten vaak worden overlegd wanneer iemand ging trouwen en geen doopbewijs van zichzelf of geen bewijs van overlijden van zijn of haar ouders kon overleggen.

Dode matroos overboord gezet

Petronella Lureman van beroep kraamster, stapte in 1824 naar de vrederechter van Hoorn. Ze verklaarde dat zij gehuwd was geweest met Frederik Herold, dat zij nu wilde trouwen met Dick Buijmer, koopman te Hoorn. Ze moest nu kunnen bewijzen dat haar eerste echtgenoot was overleden, maar ze had geen bewijs van overlijden. Getuige Jacob Keeltjes, sjouwerman te Hoorn en Barend van Egmond, koopman Alkmaar verklaarden haar voormalige echtgenoot Frederik Herold goed gekend te hebben en te weten dat hij als matroos met hun op het Amerikaanse schip op een reis in oktober 1806 van Batavia naar Noord Amerika aan boord is overleden en dat zijn lichaam overboord was gegooid. Na het opmaken van de akte van bekendheid kon de weduwe hertrouwen.

Omgekomen bij overstroming

Eva Wiegers, echtgenote van Hendrik Tabak, wever te Hilversum verklaarde dat

haar vader was overleden in 1809, maar dat daar nooit een overlidensakte van was opgemaakt. Zelf kon zij niet schrijven. Haar vader Gerrit Wiegers, kleermaker te Hilversum (geboren te Laren) was ongelukkig omgekomen bij een overstroming te Culemborg op zijn terugweg van Antwerpen naar Hilversum. In Culemborg was hij begraven. Verschillende bekenden bevestigden dit voor de vrederechter van Hilversum in 1830. Lambert Brouwer, wever (kon niet schrijven), Antonie Corton, timmerman, Rijk Nagel, schilder, Hermanus Smit, wever, Steyen Bikker, Hendrik Willemse, brouwer, Gijs Ruitenbeek, wever (kon niet schrijven).

Omgekomen bij veldslag 1799

Engelina Pabst woonde aan de Hooimarkt te Haarlem, geboren in 1783, wilde in 1818 trouwen met Willem Gabel. Hij was korporaal bij het regiment huzaren dat in Haarlem gelegerd was.

Engelina moest bij haar ondertrouw een akte van overlijden van haar vader inleveren, maar die had ze niet. Ze wist dat haar vader bij de veldslag in Noord-Holland in 1799 was overleden. Vier voormalige huzaren van diens regiment werden opgetrommeld. Christiaan Saris, Willem Barnaba, Dirk van Laatum en Nicolaas van Wijngaarde van het regiment huzaren waarin Philip Pabst was omgekomen verklaarden dat Pabst in 1799 was gesneuveld.

Vergeetachtige pastoors

Regelmatig worden akten van bekendheid aangetroffen in de archieven van de vrederechters omdat pastoors vergeten waren een gedoopt kind te noteren in de doopboeken. Zo maakte de vrederechter van Haarlem ten behoeve van Jacobus Schmidt, winkelier in de Anegang van Haarlem een akte van be-

kendheid op. De winkelier wilde zich inschrijven in het weduwenfonds te Haarlem opgericht onder de naam 'de Liefde zorgt tot den dood'. Hij had hiervoor een doopbewijs nodig en schreef aan de rk pastoor in Den Briel, waar hij gedoopt was. Deze schreef dat hij zijn naam in het doopregister niet had gevonden. De pastoor had er bij vermeld dat een vorige pastoor uiterst onnauwkeurig is geweest zodat aantekeningen over vele dopelingen uit de jaren 1760-1770 ontbraken. Gelukkig vond Jacobus Schmidt thuis een aantekening over zijn geboorte van zijn vader Franciscus Josephus Schmidt, waarin de datum genoteerd was. Bekenden van Jacobus Schmidt gingen mee naar de vrederechter om de akte van bekendheid te ondertekenen. Hubertus van der Voort, chirurgijn in de Grote Houtstraat, Hendrik Dirk Kruseman, apotheker uit de Grote Houtstraat, Jan ter Hoffstede wonende op het Klein Heiligland, gemeentesecretaris van Bloemendaal, Jan Peppel zadelmaker en behanger, Adam Frink, grossier en Jan van Haasters, zadelmaker verklaarden Jacobus Schmidt te kennen.

Albert Theunisz Smit, kapitein bij de koopvaardij, woonde in Den Burg op Texel, verklaarde dat zijn broer Rijer Theunisz Smit, ook kapitein bij de koopvaardij, eveneens wonende te Den Burg, een akte van bekendheid nodig had. Rijer verbleef in het buitenland en had daar een geboortebewijs nodig. Albert verklaart dat ten tijde van de geboorte van zijn broer op 10 september 1770 het doopregister van de rk kerk op Texel niet naar behoren was bijgehouden en dat zijn doop hierin niet staat vermeld.

Cornelis Kikkert, koekenbakker, Jan Simonsz Ran, grondeigenaar, Poulis Pieters Kikkert, groentenverkoper, Gerrit Pieters Bakker, koopman en winkelier Jan Pietersz Verberne, grondeigenaar en Jacob Eelman

oud luitenant bij de marine en Jan Petten, winkelier, buren en goede bekenden van wijlen Theunis Smit en Trijntje Pieters te Den Burg op de Stenenplaats Zij verklaarden Rijer Smit te kennen en tevens dat hij getrouwd was met Antje Rademaker en nu 41 jaar was.

Het is geen meisje, maar een jongen!

Pastors waren niet alleen vergeetachtig, ze waren soms ook slordig. Zo had de rk pastoor uit Overveen in maart 1810 het pasgeboren kind van Andries van den Ende en Anna van Zandvoort de naam van Johanna gegeven. Maar het kind was geen meisje, maar een jongen, die door zijn ouders Johannes werd genoemd. Jaren later moest Johannes van den Ende, die kurassier te Oosterhout was, naar de vrederechter van Bloemendaal om dit recht te kunnen zetten in de registers van de Burgerlijke stand. Nicolaas Middelkoop, tolgaarder, Arnoldus Hendricus Prinsen, schoenmaker, Jan Weehuizen, bakker, J.E. Hoogstraten, heelmeeester, Hendrik Tweehuijzen, kleermaker, Pieter Rijnierse, timmerman en Jan Rijnierse, bouwman allen wonende te Overveen verklaarden de ware identiteit van het gedoopte kind te weten en Johannes van kindsbeen af te hebben zien opgroeien.

Nalatenschappen

Vrederechters hadden ook bemoeienis met de afhandeling van nalatenschappen. Indien nodig verzegelden en ontzegelden zij boedels van overleden personen. Zo meldde bakker Cornelis Janse Smit en zijn vrouw Maria Rijn uit Hilversum in 1830 dat hun knecht, die bij hun inwoonde, was overleden. De vrederechter kwam langs om te noteren wat voor spullen hij had nagelaten. Veel bezittingen had de overleden Jacobus van Amersfoort niet. Hij had alleen wat

kleding en papieren. Hij had een duffelse blauwe jas, een grijze en een blauwe rok [rok= jas voor mannen], een blauw grijze buis [buis= nauwsluitend kort jasje], twee oude buizen, vier oude pantalons, een witte en een blauwe borstrok, een zwart vest, twee hoeden, twee petten, twee slaapmutsen, drie paar schoenen, vier hemden en vier paar kousen, twee flanellen hemden, twee rompies, een hemdrok, een blauwe slaapmuts, een koffer, een blauwe en zwarte zijden das, een rood bonte zakdoek.

Lijk in het Noorder Spaarne

Op 18 juni 1817 werd het lijk van de 67-jarige Maria Stavering gevonden aan het Noorder Spaarne. Het is niet duidelijk of zij verongelukt was of zelfmoord had gepleegd. Zij was de echtgenote van Theodorus (Dirk) Willemse. Zij liet een gehuwde dochter Antonia na en twee volwassen zonen. Een zoon was in militaire dienst en was gelegerd te Bergen op Zoom. Van de andere zoon, die sinds 1811 in Franse dienst was gegaan, wist men niet of hij nog in leven was. De vrederechter ging naar het huis van Cornelis Kist te Haarlem, waar Dirk Willemse en zijn vrouw een kamer huurden voor negen stuivers per week. Hij wilde een inventaris opmaken van de nagelaten goederen. Hij beschreef de inhoud van een kabinet, een geverfde kast, een lessenaar, en de bedstede. Hij miste de kleding van de overleden vrouw. Kleding was in de negentiende eeuw duur en werd ook vererfd. Over deze kleding zou later gesteggel ontstaan tussen vader en dochter. Daarom leverde Antonia hierover een zelf geschreven verklaring in bij de vrederechter van Haarlem. Aanvankelijk had Dirk Willemse de kleding direct aan zijn dochter meegegeven. Hij zei: "al wat van u moeder is, dat is voor u, dat moet u hebben. Neem dat nou

mee." Hierop antwoordde de dochter: "dat zou een schande zijn, het lichaam is nog niet opgehaald" en ze ging naar huis zonder de kleding mee te nemen.

's Avonds kwam vader Willemse met de kleding aan en zei: "moet ik de jongen nog wezen om het achter jouw gat te brengen. Zie daar is het en dus nou voor jou." Maar 's zaterdag 21 juni op de begrafenis zei hij tegen zijn dochter: "ik kom tekort, maar ik zal mijn gat wel redden". Een dag later ging hij weer naar zijn dochter en vertelde dat hij 20 tot 25 gulden tekort kwam en of ze hem aan geld konden helpen. Dochter antwoordde dat zij niet kon helpen, dat ze al zo veel had gegeven. Vervolgens zei hij: "ik ben te veel voorbarig geweest met weggeven (van de kleding), ik had mij daar mee kunnen helpen". Een dag later kwam hij weer en vroeg of hij het goed (kleding van zijn vrouw) kon krijgen. Maar de dochter had geweigerd en deed nu voor de vrederechter een specificatie van de geërfdde kleding. Het waren 2 jassen, 3 rokken, 3 mutsen, 2 mantels, 2 doeken, 1 boezel, 1 hoed, 1 paar schoenen, 2 spaander dozen met rommeling. En daarmee was de kous af.

Onder curatele

Af en toe vinden we in de archieven van de vrederegerechten akten, waarbij volwassenen wegens drankmisbruik, demencie of krankzinnigheid op verzoek van hun familie onder curatele worden gesteld en in een verbeterhuis worden opgesloten. Het zijn vaak trieste gevallen zoals die van Johanna van den Berg, weduwe Poland te Alkmaar. Zij liep naakt over straat en had geprobeerd zelfmoord te plegen door zich in een regenbak te verdrinken. Haar zwager Lammert de Buijter en Jan Jonker stapten samen met een neef, de buurtmeester en twee burens naar de vrederechter. Zij wilden dat Johan-

na werd opgesloten en dat het onderhoud en de opvoeding van haar kinderen op kosten van het rijk zou geschieden. De zwagers vertelden de vrederechter van Alkmaar dat haar krankzinnigheid aan niets anders kon worden toegeschreven dan aan een "slechte en losbandige levenswijze, waardoor zij haar tijdelijk fortuin, de opvoeding van haar kinderen en haar lichamelijke gesteldheid had verwaarloosd en veronachtzaamd." De vrederechter besloot om dit geval voor te leggen aan de rechter van de rechtbank van eerste aanleg. Helaas is het archief van de rechtbank van eerste aanleg van Alkmaar verloren gegaan, zodat nader onderzoek niet meer mogelijk is. Naar de onder curatele stelling van Jan Hendrik Wickevoort Crommelin (1765-1836) was wel uitgebreider onderzoek mogelijk. Zijn echtgenote stapte in 1825 naar de rechtbank van eerste aanleg te Hoorn. Zij verzocht opsluiting van haar echtgenoot voor de tijd van een jaar in een krankzinnigengesticht. Echte krankzinnigengestichten waren er nog niet. Er waren wel particulieren die een zogenaamd beterhuis exploiteerden. Hier werden ontspoorde en gestoorde tijdelijk opgesloten. Mevrouw Wickevoort Crommelin wilde dat haar man in het huis van de heer D.H. Kracht te Beverwijk werd opgesloten. Zij wilde dit "wegens treurige gesteldheid van lichaam en geest van haar echtgenoot en vanwege zijn onvermogen om driften weerstand te bieden. En ter voorkoming van ongelukken aan zich zelf en zijn huisgenoten ". De rechter stemde hiermee in. Een jaar later werd de vrederechter van Beverwijk op pad gestuurd om de toestand van Jan Hendrik Wickevoort Crommelin te beoordelen. Zij gingen naar huize Graafwijk aan de Koningsweg en ondervroegen de patiënt. Zij troffen een trieste heer aan, die klaagde dat hij het ongelukkigste wezen

was dat ooit geschapen was. Hij was aan een oog blind en kon moeizaam de krant lezen. De vrederechter vroeg of hij wel kon schrijven. "O dat kan ik in het geheel niet, anders zou ik wel mijn lieve vrouw schrijven" antwoordde hij. Hij verlangde naar huis. De vrederechter vroeg ook, of het meeneers gewoonte was dagelijks ongekleed en onopgemaakt te verkeren? "Och, meneer ik heb geen lust om mij te kleden" zei Wickevoort Crommelin. De vrederechter concludeerde dat de man "in ene ongesteldheid van verstandelijke vermogens verkeert, welke dezelve voor de samenleving geheel ongeschikt maakt." Hierop besluit de rechter van de rechtbank te Hoorn om de opsluiting met een periode van een jaar te verlengen. Uit het Nederlands Patriciaat [NP 80, p. 45-47] blijkt dat Jan Hendrik Wickevoort Crommelin officier van justitie te Hoorn was geweest. Hij was getrouwd met Anna Catharina Hellingman (1761-1836) en zij hadden zeven kinderen gekregen waarvan er slechts twee volwassen werden. De anderen stierven op zeer jonge leeftijd variërend van zes weken tot anderhalf jaar. Hoe lang hij in het beterhuis te Beverwijk is geweest, is niet bekend. Hij stierf in 1827 in Eemnes Buiten.

De benen genomen!

De Haarlemmer Pieter Wittebol was in 1817 door zijn vrouw Antje de Jager via de rechtbank van eerste aanleg te Haarlem onder curatele gesteld en opgesloten in een beterhuis te Dordrecht. Antje schreef in 1817 de rechtbank: "dat zij tot hare grievende smart moet ondervinden dat haar man zich van tijd tot tijd aan 't bovenmatig gebruik van sterke drank te buiten gaat en zich bovendien aan een liederlijke levenswijze te buiten gaat. Dat hij zijn vrouw en zijn bloedverwanten mishandelt en "dat

schrikbarende gevolgen te verwachten zijn". Het verzoekschrift van Antje wordt meeondertekend door een broer, zwager en zuster van Pieter Wittebol. Pieter Wittebol werd opgesloten en kwam na een jaar weer thuis wonen. Korte tijd na zijn thuiskomst hervatte hij zijn vorige levenswijze. Voordat echtgenote Antje weer naar de rechter kon stappen verliet Pieter Wittebol zijn vrouw en kinderen. Later, in 1826 stapte Antje naar de vrederechter om vast te laten leggen dat haar man al zeven jaar geleden de benen had genomen zonder enige zorg voor haar of hun kinderen.

Archieven vredegerechten

In alle voormalige rijksarchieven zijn de archieven van de vrederechters grotendeels bewaard gebleven. De archieven van het vredegerecht van Leeuwarden bevindt zich

in het Historisch Centrum Leeuwarden. De archieven van de vrederechters in Zeeland zijn voor een deel verloren gegaan. Van de Noord-Hollandse vredegerechten zijn die van Amsterdam en Nieuwer Amstel niet bewaard gebleven.

Op de archieven van het vredegerecht van Haarlem is een index gemaakt. U kunt de index in de studiezaal van het Rijksarchief te Haarlem raadplegen, maar ook via de website www.noordhollandsarchief.org. U vindt deze index bij onderzoek, online personen zoeken.

Aan de index op de vredegerechten van Alkmaar; Bloemendaal, Beverwijk, Hilversum en Hoorn wordt hard gewerkt. Zodra deze klaar en gecontroleerd zijn komen deze ook op de website van het Rijksarchief van Noord-Holland.

Agenda

Mocht u speciale bijeenkomsten organiseren, dan verzoeken wij u tijdig deze aan ons door te geven, d.w.z. ten minste drie maanden van te voren, gezien de twee-maandelijks verschijningsfrequentie van onze bladen.

5 mrt.	STELLENDAM	4 ^e Genealogische dag Goeree-Overflakkee. Hoofdkantoor Rabobank Westflakkee, Langeweg 63. 10:00-16:00 uur. Info: secretariaat@genealogie-flakkee.nl *)
13 mrt.	HENGELO	Bibliotheek. Twentse Voorouder Dag 2005. Info: tg@home.nl *)
12 & 13 mrt	KERKRADE	Limburgdag. Organisatie: Heemkundekring. In vergadercentrum van Roda JC Stadion. Info: info@lgog.nl
16 apr.	UTRECHT	Jaarvergadering Indische Gen. Vereniging in Moluks Hist. Museum, zie: http://www.igv.nl
21 mei	STEENWIJK	Genealogische Dag in Steenwijk
2 juli	PUTTEN	Pro-Gen Landelijke Genealogische Zomermarkt. De Aker, Fontanusplein 2. Inl. 040-251 66 65 *)
10 & 11 okt.	HELE LAND	Open monumentendag. Thema: Religieus Erfgoed.

*) Op deze dagen zijn wij aanwezig met *Ons Erfgoed*, *Computer-geneaal* en de door ons te leveren cd-rom's